

**ФІЗИЧНА ЯДЕРНА БЕЗПЕКА
НАПЕРЕДОДНІ ГААЗЬКОГО САМІТУ:
ЧИ Є ПЕРЕДУМОВИ ДО ЗМІНИ ПРІОРИТЕТІВ?**

Аналітична доповідь

Вступ

У теперішній час світове співтовариство відносить протидію ядерному тероризму до числа пріоритетних завдань у сфері глобальної безпеки. Ядерний тероризм разом з іншими видами тероризму з використанням зброї масового знищення (ЗМЗ) являє собою загрозу, у відповідь на яку в останні десятиліття (особливо після 11 вересня 2001 року) здійснюються безпрецедентні заходи як на міжнародному, так і на національному рівнях. Вони охоплюють цілий комплекс напрямів, включаючи прийняття міжнародних правових документів і запровадження багатосторонніх політичних інструментів, налагодження більш тісної взаємодії та обміну інформацією між розвідувальними органами і спецслужбами різних країн, підсилення ролі відповідних міжнародних організацій, використання найсучасніших науково-технологічних розробок для запобігання терористичним актам, проведення контртерористичних операцій з метою знешкодження лідерів терористичних організацій тощо.

З іншого боку, слід враховувати, що протидію ядерному тероризму не можна виключати з більш широкого контексту геополітичних процесів, а також боротьби світової спільноти з тероризмом, контролем над озброєннями, включаючи ядерну зброю та іншу ЗМЗ. Крім того, недавня історія неодноразово надавала приклади використання фактору тих чи інших загроз, у т.ч. і в згаданій сфері, для досягнення певних цілей у зовнішній та внутрішній політиці.

Слід зазначити, що комплексний аналіз глобальних процесів у сфері протидії ядерному тероризму або, що майже теж саме, у сфері фізичної ядерної безпеки (*англ. – nuclear security*)¹, вийшов би далеко за рамки формату даної публікації, тому в ній зроблено спробу проаналізувати під кутом проблематики

¹ МАГАТЕ таким чином визначає цей термін:

физическая (ядерная) безопасность, (nuclear) security - предотвращение и обнаружение хищения, саботажа (диверсии), несанкционированного доступа, незаконной передачи или других злоумышленных действий в отношении ядерных материалов, других радиоактивных веществ или связанных с ними установок и реагирование на такие действия. (*Глоссарий МАГАТЭ по вопросам безопасности, Терминология, используемая в области ядерной безопасности и радиационной защиты. 2007 г., с. 263-264*). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www-pub.iaea.org/MTCD/publications/PDF/IAEASafetyGlossary2007/Glossary/SafetyGlossary_2007r.pdf

протидії ядерному та радіаційному тероризму² лише найбільш суттєві чинники і тенденції, які впливають на міжнародні контртерористичні зусилля та, на думку автора, дають підстави вважати ймовірною зміну пріоритетів у боротьбі міжнародного співтовариства проти тероризму вже найближчими роками.

Аналітичний матеріал може представляти певний інтерес у зв'язку із наближенням важливої події – Саміту з фізичної ядерної безпеки у Гаазі (Нідерланди), який відбудеться 24 - 25 березня 2014 року (загальна інформація про захід представлена у додатку 1).

На основі проведеного аналізу в доповіді сформульовано ряд пропозицій щодо можливих кроків державних органів України у сфері фізичної ядерної безпеки.

Про взаємозв'язок протидії розповсюдженню ядерної зброї та боротьби з ядерним тероризмом в історичній перспективі

Вживаючи сучасну термінологію, можна сказати, що проблема фізичної безпеки ядерних установок та ядерних матеріалів, а також відповідної інфраструктури виникла одночасно з початком атомної ери. У той час ця проблема розв'язувалася у рамках охорони надсекретних об'єктів військово-промислових комплексів країн, адже саме на створення нового виду зброї були спрямовані перші ядерні програми у світі. Заходи з фізичної безпеки таких об'єктів мали на меті, головним чином, захист від атак (диверсій) ворога або потенційного супротивника та забезпечення секретності виконання програм.

Незважаючи на жахливі наслідки атомних бомбардувань Хіросіми і Нагасакі у 1945 році чисто військова початкова фаза розвитку ядерних

² У теперішній час на офіційному міжнародному рівні не існує загальновизнаного підходу до співвідношення термінів «ядерний тероризм» та «радіаційний тероризм». Зокрема, у «Міжнародній конвенції про боротьбу з актами ядерного тероризму» (2005 р.) ці терміни були фактично об'єднані, оскільки радіоактивний матеріал для цілей конвенції було визначено як ядерний матеріал та інші радіоактивні речовини. З точки зору автора, найбільш вдалими є визначення термінів, запропоновані експертами російського ППР-Центру, представлені нижче у перекладі з російської.

Ядерний тероризм (Nuclear Terrorism) – «застосування у терористичних цілях окремими особами або групами осіб ядерного вибухового пристрою (ЯВП) будь-якого типу».

Радіаційний тероризм (Radiological Terrorism) – «застосування або загроза застосування у терористичних цілях радіоактивних речовин і матеріалів, розраховані на використання як вражаючого фактору іонізуючого випромінювання». (*Ядерное нераспространение: Краткая энциклопедия.* – М.: РОССПЭН; ПИР-Центр, 2009. – с. 355).

технологій змінилася періодом «романтичного» захоплення ними³, коли прогрес, досягнутий в опануванні енергією ядра для створення зброї, сприяв розповсюдженню ядерних технологій у сферу їх мирного використання.

Після історичної промови Президента США Д. Ейзенхауера на Генеральній Асамблеї ООН 8 грудня 1953 року⁴ Сполучені Штати започаткували програму «Атоми для миру» («*Atoms for Peace*»)⁵, у рамках якої здійснювалися поставки обладнання та *know how* до лікарень, дослідних установ, шкіл тощо як всередині самих США, так і до багатьох країн світу. У той же самий час аналогічну діяльність здійснював і СРСР, надаючи своїм союзникам допомогу в започаткуванні національних ядерних програм. Характерно, що у той період використання ядерних технологій у мирних та військових цілях принципово не розрізняли, адже тоді ядерну бомбу багато-хто був схильний розглядати просто як більш потужний вид зброї.

Невдовзі неконтрольоване розповзання ядерних технологій світом призвело до того, що ціла низка країн розпочала свої ядерні військові програми, і саме до цього періоду відносять найбільш песимістичні з точки зору розповсюдження ядерної зброї (ЯЗ) прогнози. Зокрема, на своїй часто цитованій прес-конференції у березні 1963 року президент США Джон Кеннеді зробив припущення, що до початку 1970-х років світ може побачити від 15 до 25 нових ядерних держав⁶.

Усвідомлення загрози миру і міжнародній безпеці, яку несе розповсюдження ЯЗ, призвело до того, що міжнародна спільнота поставила перед собою завдання встановити контроль над використанням ядерних технологій. В результаті складних і тривалих переговорів було досягнуто компромісу між державами, які вже володіли ЯЗ (так званими «ядерними державами»), і тими, що такої зброї не мали (відповідно, «неядерними державами»). Цей компроміс отримав своє міжнародно-правове оформлення у

³ *Ядерное нераспространение: Учебное пособие для высших учебных заведений*. В 2-х томах. Том I / И.А.Ахтамзян и др. Под общ. Ред. В.А.Орлова. ПИР-Центр, 2002. с. 84.

⁴ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=9774>

⁵ Цікаво, що саме у рамках цієї програми США побудували перші ядерні реактори в Ірані та Пакистані.

⁶ Звіт про цю прес-конференцію було опубліковано у газеті *The New York Times* 23 березня 1963р. *Press Conference, March 21, 1963, Public Papers of the Presidents of the United States: John F. Kennedy, 1963* (Washington, D.C.: U.S. Government Printing Office, 1964), p.280.

вигляді *Договору про нерозповсюдження ядерної зброї (ДНЯЗ)* 1968 року, який набув чинності 5 березня 1970 року.

Слід зазначити, що у той час занепокоєність розповсюдженням ЯЗ, а також відповідних технологій і матеріалів стосувалася лише можливості оволодіння ними потенційними державами-проліфераторами, натомість недержавні суб'єкти (актори) процесу, до уваги не бралися. Тому, не дивно, що текст ДНЯЗ не містить жодної згадки про тероризм.

У подальшому, практично до 1990-х років, заходи, спрямовані на забезпечення безпеки ядерних установок і ядерних матеріалів у цивільному секторі здійснювалися у рамках пов'язаних між собою, але, все ж таки, самостійних напрямів діяльності, а саме: обліку та контролю ядерних матеріалів та фізичного захисту ядерних матеріалів і ядерних установок.

У цей період відбувається формування системи гарантій МАГАТЕ, яка мала на меті забезпечити непереключення ядерних матеріалів та ядерних установок з мирних на військові цілі, приймається Конвенція про фізичний захист ядерного матеріалу 1980 р., яка набула чинності у 1987 році.

Після розпаду СРСР та зламу двополюсної системи глобальної безпеки виникає загроза руйнування режиму нерозповсюдження ЯЗ, в основі якого покладено ДНЯЗ. Видатний внесок у його збереження зробила Україна, яка відмовилася від третього у світі за потужністю арсеналу ЯЗ. У цей період також починається різке загострення загроз тероризму та екстремізму, вони набувають нових форм і вимірів. Все частіше мова йде про міжнародний тероризм. Крім того, світова спільнота уперше зіштовхується з таким явищем, як незаконний обіг ядерних та інших радіоактивних матеріалів, але спочатку його небезпека сприймається лише крізь призму проблем нерозповсюдження ЯЗ.

У цьому контексті не можна залишити поза увагою таку знакову подію, як застосування членами японського релігійного культу Аум-Сінрікьо хімічної зброї – газу зарин у Токійському метрополітені у 1995 р. У цей період також спецслужбами різних країн було зафіксовано зростаючу активність

терористичної організації «Аль-Каїда», спрямовану на заволодіння ЯЗ та іншими видами ЗМЗ.

У цих умовах у квітні 1998 року за ініціативи Росії розпочинається робота над *Міжнародною конвенцією про боротьбу з актами ядерного тероризму*. У 1999 р. за ініціативи США і під егідою МАГАТЕ було започатковано процес перегляду *Конвенції про фізичний захист ядерного матеріалу* (1980 р.) з метою підсилення її положень та розширення сфери застосування. Тобто, у кінці 1990-х років ядерний тероризм під впливом згаданих вище глобальних процесів у безпековій сфері таки потрапляє у «порядок денний» провідних країн світу та міжнародних організацій, але, все ж таки, на той час його загроза сприймається, в основному, як гіпотетична.

Переламним моментом для усієї системи глобальної безпеки і для змін у сприйнятті загроз тероризму з використанням ЗМЗ, включаючи ЯЗ, стали події 11 вересня 2001 року (9/11). Той факт, що дев'ятнадцять підготовлених терористів-самогубців змогли одночасно і скоординовано атакувати США, став поштовхом для усвідомлення того, що навіть висока радіоактивність або інші шкідливі властивості певних матеріалів і речовин не можуть надалі вважатися для них серйозним самозахисним бар'єром і, таким чином, слугувати суттєвою перешкодою для їх зловмисного використання.

Після 9/11 протидія загрозам тероризму з використанням ЗМЗ, насамперед ЯЗ, стає одним з пріоритетів у безпековій сфері для національних урядів та міжнародних організацій. У цей період започатковується ряд глобальних програм та ініціатив, значно активізується робота над прийняттям міжнародних правових документів, рекомендацій та настанов щодо фізичного захисту ядерних матеріалів та ядерних установок, протидії незаконному обігу ядерних матеріалів та інших радіоактивних речовин тощо (більш детально див. у додатку 2).

Серед міжнародних правових актів слід виділити Резолюцію 1540 Ради Безпеки ООН⁷, основним призначенням якої є створення ефективних бар'єрів

⁷ Прийнята одностайно РБ ООН 27 квітня 2004 р.

для запобігання потраплянню ЗМЗ, включаючи ЯЗ, до рук недержавних акторів, насамперед терористів. Ця резолюція, що об'єднала заходи з протидії тероризму та розповсюдженню, стала правовим оформленням усвідомлення міжнародною спільнотою масштабів терористичної загрози, підтвердивши тісний взаємозв'язок, а по більшості питань і фактичне перекриття, цих двох напрямів у забезпеченні глобальної безпеки.

Дійсно, якщо, наприклад, звернутися до відкритої версії такого документу, як *Стратегічний ядерний огляд США 2010 року (2010 Nuclear Posture Review⁸)*, який формулює п'ять основних завдань ядерної військової політики країни, то перше з них стосується саме протидії ядерному розповсюдженню і ядерному тероризму, і для його виконання документом визначено *єдиний комплекс заходів*. У цьому контексті показовим також є той факт, що завершення роботи над цим стратегічним документом було приурочено до початку Вашингтонського саміту з фізичної ядерної безпеки: відкриту версію огляду було оприлюднено 6 квітня 2010 р., тобто, за тиждень до початку саміту.

Якщо ж говорити про відмінність заходів, спрямованих на запобігання розповсюдженню ЯЗ та заходів з протидії ядерному тероризму, то, по суті, різниця між ними проявляється лише тоді, коли та чи інша держава приймає рішення про таємне виконання військової ядерної програми.

Продовжуючи розгляд створення міжнародної правової основи для протидії ядерному розповсюдженню та ядерному тероризму, необхідно згадати прийняття *Поправки (2005р.)⁹ до Конвенції про фізичний захист ядерного матеріалу (1980 р.)*. До речі, на швидке прийняття тексту *Поправки* на дипломатичній конференції під егідою МАГАТЕ безумовно вплинула вражаюча інформація про терористичні акти у Лондоні¹⁰, скоєні у дні проведення заходу¹¹.

⁸ *Nuclear Posture Review Report*. U.S. Department of Defense. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.defense.gov/npr/docs/2010%20nuclear%20posture%20review%20report.pdf>

⁹ *Amendment to the Convention on the Physical Protection of Nuclear Material*. International Law Series No.2. IAEA. Vienna, 2006

¹⁰ Про теракти у Лондоні див., наприклад, відповідний звіт Комітету з розвідки та безпеки парламенту Великобританії Intelligence and Security Committee Report into the London Terrorist Attacks on 7 July 2005.

Нарешті, описуючи розвиток міжнародної правової бази для протидії ядерному тероризму, слід зазначити, що у 2006 році після восьмирічної роботи було таки завершено роботу над *Міжнародною конвенцією про боротьбу з актами ядерного тероризму* (2005 р.), яка набула чинності у липні 2007 року. При цьому вона стала тринадцятим базовим міжнародним правовим документом щодо боротьби з тероризмом.

Політичний апогей глобальних зусиль з протидії ядерному тероризму, очевидно, припадає на початок першої президентської каденції Барака Обами, за ініціативи якого було започатковано міжнародний механізм глобальних самітів з фізичної ядерної безпеки і успішно проведено перший із серії таких самітів – у Вашингтоні (2010 рік).

Деякі аспекти протидії ядерному тероризму у більш широкому контексті глобальної війни проти міжнародного тероризму

Аналізуючи взаємозв'язок заходів з протидії ядерному тероризму і боротьби світового співтовариства з тероризмом у цілому, звернімо увагу на такий аспект проблеми. Усвідомлення загрози ядерного тероризму і пов'язаних з нею ризиків не слід тлумачити як те, що у світі існує певна категорія терористів, метою яких є вчинення саме акту ядерного тероризму¹². Насправді, члени терористичних організацій або так звані «одинокі вовки»¹³ для своїх цілей, в основному політичного характеру, обирають ті чи інші способи їх досягнення, в т.ч. шляхом використання або загрози використання певного виду зброї або певних матеріалів.

З цього випливає достатньо очевидний висновок про те, що при плануванні терактів терористи мають враховувати, з одного боку, їх можливі результати і наслідки, а з іншого – ймовірні втрати і витрати ресурсів (людських, фінансових, матеріально-технічних тощо), особливо, коли

[Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://news.bbc.co.uk/2/shared/bsp/hi/pdfs/11_05_06_isc_london_attacks_report.pdf

¹¹ На жаль, швидке прийняття документу не супроводжувалося у подальшому швидкою його ратифікацією необхідною кількістю держав-сторін конвенції, і на сьогоднішній день Поправка все ще не набула чинності.

¹² У цьому контексті термін вжито згідно з його визначенням *Міжнародною конвенцією з про боротьбу з актами ядерного тероризму*.

¹³ Англ. - «alone wolf» - С.К.

терористична діяльність розглядається у середне- та довгостроковій перспективі. Тобто, попри те, що навіть експертам з контртероризму часто дуже важко досягнути психологію та логіку поведінки терористів, а значить, і передбачити їхні плани, у більшості випадків можна очікувати, що для досягнення цілей конкретних операцій вони мають керуватися щонайменше елементами здорового глузду, як не дивно виглядають ці слова у даному контексті.

На підкріплення цих міркувань процитуємо відомого американського експерта з протидії тероризму Брайана Дженкінса (*Brian Michael Jenkins*), який ще у 1987 році зазначав, що, терористи як правило, надають перевагу добре апробованим методам – *«підриву вибухівки, вбивствам, збройним нападам, викраденню людей, захопленню літаків, встановленню барикад і захопленню заручників»*. На його думку, ***терористи будуть продовжувати використовувати ці методи терору до тих пір, доки вони будуть забезпечувати терористам досягнення своїх цілей***¹⁴.

Як вважає більшість експертів, загроза оволодіння терористами або екстремістами ядерною зброєю є дуже незначною (окрім, можливо, особливого випадку – Пакистану¹⁵), але наслідки акту ядерного тероризму були б настільки катастрофічними, що це не тільки не дозволяє ігнорувати ризик ядерного тероризму, але й висунуло протидію йому до числа пріоритетних завдань у сфері глобальної безпеки. Завдяки цьому після 9/11 на міжнародному та національному рівнях боротьбі з тероризмом, взагалі, та з ядерним тероризмом, зокрема, було приділено безпрецедентну увагу, що мало безпосередній вплив на зміни у характері та масштабах терористичних загроз, і це, на думку автора, є підставою для проведення поглибленої переоцінки ризиків ядерного тероризму.

Війна проти тероризму, об'явлена після 9/11 президентом США Джорджем Бушем (мол.), продовжується й до теперішнього часу. Навіть

¹⁴ Brian Michael Jenkins, "The Future Course of International Terrorism", *Futurist*, July/August, 1987. (Цитується за роботою Фергюсона і Любенау – див. посилання 44)

¹⁵ Політична ситуація в цій ядерній державі не дозволяє повністю виключити можливість приходу до влади релігійних ультра-радикалів з руху Талібан і отримання ними доступу до ядерної зброї.

короткий огляд її основних результатів та наслідків вимагав би окремої публікації. У даній роботі зупинимося лише на деяких суттєвих її результатах, перелічених нижче.

1. Міжнародне співтовариство доклало серйозних зусиль для протидії фінансуванню тероризму, і це серйозно зменшило фінансові та інші ресурсні можливості терористичних організацій.

2. Загальні серйозні успіхи у боротьбі з тероризмом у період після 9/11 можна проілюструвати, насамперед, тими нищівними втратами, яких зазнали керівні ланки терористичних організацій, що постійно згадувалися і ще продовжують згадуватися у зв'язку із загрозами ядерного та радіаційного тероризму (більш докладна інформація про знешкоджених керівників зазначених терористичних організацій представлена у додатку 2).

3. Намагаючись нанести максимальну шкоду Аль-Каїді та її союзникам, в т.ч. шляхом знищення представників керівної ланки терористів, їхніх баз підготовки тощо, США та інші держави антитерористичної коаліції фактично перенесли «передній край» війни з тероризмом до таких країн як Ірак, Афганістан, а також у деякі регіони Пакистану. Це, з одного боку віддалило основне поле битви з тероризмом від території США та інших держав-учасниць коаліції і в цілому підвищило їхню безпеку, а з іншого, – суттєво полегшило терористам вибір цілей для своїх атак і підготовку до терактів, оскільки коаліційні війська були введені у ті регіони, де терористи мають значну підтримку.

У такий спосіб Ірак, Афганістан та деякі регіони Пакистану стали територіями, на яких спостерігалися процеси не тільки активізації «місцевих» терористів, але й інфільтрації терористів з інших країн.

4. Дослідники проблеми тероризму відзначають той факт, що суїцидальні теракти спостерігаються, в основному, у тих країнах або регіонах, до яких вводяться іноземні війська, чию присутність частина населення сприймає як окупацію і приниження національної гідності.

5. Дослідження тероризму показують, що ймовірність використання терористами ЗМЗ, у т.ч. ядерної, значно зменшується, якщо терористи обирають цілі своїх атак на території, де мають підтримку значної частини населення.

Підсумовуючи зазначені вище моменти можна зробити такі висновки.

Зміщення географічного акценту контртерористичних заходів на території Іраку, Афганістану та у деякі райони Пакистану фактично призвело до змін у структурі комплексу терористичних загроз, а саме – збільшилася доля суїцидальних терактів у загальній їх кількості та зменшилася ймовірність (за експертними оцінками) терористичних атак з використанням ЗМЗ, включаючи ЯЗ.

Незважаючи на те, що тероризм, ймовірно, ще тривалий час залишатиметься глобальною проблемою¹⁶, вжиті широкомасштабні контртерористичні заходи на міжнародному та національному рівнях серйозно послабили керівні ланки та ресурсні можливості таких організацій та рухів, як Аль-Каїда і Талібан, а також деяких інших, які у певні періоди своєї діяльності розглядали здійснення актів ядерного та радіаційного тероризму як один із інструментів для досягнення своїх цілей.

Значне ослаблення керівних структур і суттєве скорочення ресурсних можливостей терористичних організацій призводить до більшої автономізації окремих їх осередків, іноді пов'язаних лише через телекомунікаційні мережі, і таким чином різко зменшує спроможність терористів підготувати масштабні теракти, на кшталт акту ядерного тероризму.

Вплив оцінки загрози ядерного тероризму і пов'язаних з нею ризиків на механізм самітів з фізичної ядерної безпеки

Механізму самітів з фізичної ядерної безпеки, як «м'якому» інструменту міжнародної політики, притаманні певні недоліки. Насамперед, до них слід

¹⁶ Серед експертів та науковців є достатньо популярною точка зору, згідно з якою міжнародний тероризм є невід'ємною складовою процесу глобалізації. Див., наприклад, публікацію *Globalization, Terrorism, and Democracy: 9/11 and its Aftermath*, Douglas Kellner. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pages.gseis.ucla.edu/faculty/kellner/>

віднести таке: добровільний характер прийняття учасниками зобов'язань щодо фізичної ядерної безпеки; лише політичну відповідальність у разі невиконання таких зобов'язань; неможливість запровадження єдиних міжнародних норм (міжнародного режиму) фізичної ядерної безпеки у рамках механізму самітів. Перелічені недоліки значною мірою обумовлені проблемами, які, у свою чергу, пов'язані із процесом оцінки ризиків і загроз ядерного тероризму.

Дійсно, у період після 9/11 і аж до теперішнього часу неодноразово лунали заяви керівників міжнародних організацій, лідерів країн, високопосадовців, представників спецслужб та експертів про велику ймовірність, а іноді й про неминучість, терористичного акту з використанням ЗМЗ¹⁷, зокрема ядерної або радіаційної зброї, один з видів якої ще часто називають «брудною бомбою».

Разом з тим, на фоні цих заяв та оцінок, особливо в останні кілька років, з'являються певні сумніви щодо саме невідворотності та дійсного рівня загроз ядерного та радіаційного тероризму, щонайменше для усіх без винятку членів світової спільноти.

Однією з головних причин формування дещо скептичного ставлення ряду політиків та експертів до зазначених загроз є те, що попри чисельні песимістичні заяви та прогнози *до цього часу терористами не було вчинено жодного терористичного акту з використанням ядерного або іншого радіоактивного матеріалу*¹⁸. Зрозуміло, що для подальшого нарощування зусиль у протидії ядерному тероризму обійти це питання буде неможливо.

Дійсно, аналізуючи слабкості започаткованого Бараком Обамою процесу самітів з фізичної ядерної безпеки, провідний експерт Фонду Карнегі з питань ядерної політики Марк Гіббс (*Mark Hibbs*) зауважує, що головна причина невдалих спроб запровадити глобальний режим на основі встановлених стандартів фізичної ядерної безпеки полягає у тому, що деякі національні

¹⁷ Детальніше див. «Щодо проблем оцінки загроз ядерного та радіаційного тероризму». Аналітична доповідь. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1087/>

¹⁸ При цьому слід зауважити, що у даному контексті мається на увазі саме *вчинення* відповідних дій, а не *погроза їх вчинення*, оскільки останнє діяння законодавством ряду країн (в т.ч. України) також кваліфікують як «терористичний акт».

лідери *«поділяють не надто серйозне ставлення до загроз ядерного тероризму, що ґрунтується, зокрема, на відсутності будь-яких інцидентів, пов'язаних з ядерним тероризмом і, з їхньої точки зору, може свідчити про достатність теперішнього рівня зусиль у цій сфері»*¹⁹. На його думку, відсутність прикладів терористичних актів з використанням не тільки ядерних, а й радіоактивних матеріалів, для багатьох професіоналів у цій сфері є підставою вважати ймовірність використання цих матеріалів у терористичних актах лише теоретичною.

Ці міркування Гіббса можна вважати достатньо переконливими, особливо, якщо згадати, що у порівнянні, навіть, з примітивним ядерним вибуховим пристроєм виготовлення вже згадуваної «брудної бомби» (простої комбінації звичайної вибухівки та радіоактивної речовини), не становить жодних серйозних проблем ні з точки зору конструкції бомби, ні з точки зору доступності необхідних для її виготовлення компонентів та матеріалів.

Розбіжності у сприйнятті масштабу загрози ядерного тероризму впливають на формування доволі стриманого відношення керівників ряду країн щодо прийняття конкретних зобов'язань у сфері фізичної ядерної безпеки. Таку думку висловлює відомий американський аналітик Уільям Тобі (*William Tobey*), який відзначає *«без сумніву достатньо поширену серед лідерів точку зору, згідно з якою, національний лідер, визнаючи, що питання фізичної ядерної безпеки є важливим у глобальному вимірі, вважає, що у власній країні воно не настільки загрозове, щоб розглядати його як проблему»*²⁰.

Зважаючи, на те, що загальна кількість терористичних актів у світі з 2001 по 2012 рік зросла у кілька разів²¹, і ця тенденція зберігається, відповідь на питання, чому до цього часу терористи не зробили жодної реальної спроби вчинити акт ядерного або радіаційного тероризму, не виглядає зайвою, адже на

¹⁹ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://carnegieendowment.org/2012/02/14/mountain-to-climb-seoul-nuclear-security-summit/9n28#>

²⁰ William Tobey, *Planning for Success at the 2012 Seoul Nuclear Security Summit*, June 2011. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.stanleyfoundation.org/publications/pab/tobey/pab611.pdf>

²¹ Див., наприклад базу даних щодо глобального тероризму Мерилендського університету. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.start.umd.edu/datarivers/vis/GtdExplorer.swf>

проти дію ядерному та радіаційному тероризму виділяються величезні кошти та ресурси, які можна було б використати на інших напрямках контртерористичних зусиль, наприклад, на боротьбу з бомбовим тероризмом.

У відкритих публікаціях знайдеться не так вже і багато авторів, які зробили спробу прямо відповісти на це, як здається, актуальне питання. Одним з них є відомий американський експерт Рольф Моетт-Ларссен (*Rolf Mowatt-Larssen*)²². Аргументація Моетт-Ларссена стосується, головним чином, Аль-Каїди і базується на не так давно відкритих даних спецслужб. Більш детальний аналіз роботи Моетта-Ларссена зроблено у вже згадуваній аналітичній доповіді²³. Тут будуть використані лише деякі її висновки та міркування.

Наводячи контраргументацію у своїй заочній дискусії з тими, хто скептично оцінює масштаби загрози ядерного і радіаційного тероризму, Моетт-Ларссен представив дійсно вражаючу хронологію фактів стосовно зусиль терористів оволодіти ЗМЗ, зокрема ядерною. Але найперше, що привертає увагу до його переліку фактів, є те, що найбільша активність терористів стосовно ЗМЗ була зафіксована у 1990-і роки. Крім того, якщо виключити войовничі заяви їхніх лідерів²⁴, то усі насправді важливі епізоди, пов'язані із стремлінням терористів заволодіти ядерною або біологічною зброєю, стосуються періоду 1988-2003 рр. При цьому з переліку фактів, наведеного Моетт-Ларссеном, стає очевидним, що спроби Аль-Каїди залучити до своєї ядерної та інших збройних «програм» професіоналів необхідного рівня і профілю виявилися марними.

Таким чином, викликає серйозні сумніви правомірність того, що Моетт-Ларссен для обґрунтування своєї тези про незмінний інтерес терористів до ЯЗ автоматично переносить оцінку загрози ядерного тероризму, справедливу для періоду 1990-х – початку 2000-х років, на період 2003 – 2010 рр.²⁵, не

²² Rolf Mowatt-Larssen, AL QAEDA WEAPONS OF MASS DESTRUCTION THREAT: HYPE OR REALITY? - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://belfercenter.ksg.harvard.edu/files/al-qaeda-wmd-threat.pdf>

²³ Див. посилання 17.

²⁴ Згадка про заяви лідерів терористів у такому контексті, звичайно, не означає того, що автор не розуміє важливість аналізу заяв лідерів терористів.

²⁵ Саме у 2010р. опублікована стаття, що обговорюється.

кажучи вже про останні 4 роки, адже при цьому він фактично ігнорує усі важливі успіхи у боротьбі з тероризмом, яких досягла світова спільнота за час після 9/11, зокрема у знешкодженні цілої низки керівників терористичних організацій.

Інші експерти, які, очевидно, хотіли б уникнути такої часової нестиківки між фактами, на які, в основному, йде посилання, і теперішніми умовами, в яких проводиться аналіз, висновок про реальність загрози ядерного та радіаційного тероризму роблять, посилаючись на те, що спостерігається тенденція до зростання летальності терактів, тобто збільшення кількості жертв²⁶. Але такий висновок також не можна вважати достатньо обґрунтованим, адже при цьому не пояснюється, чому намагання терористів збільшити людські втрати в при терактах обов'язково повинно призвести до «переключення» терористів на використання ЗМЗ, а не на збільшення, наприклад, потужності звичайної вибухівки, яка є знаряддям терористів у більшості терактів.

Прихильники тієї точки зору, що терористи все ще роблять активні зусилля, щоб оволодіти ЯЗ або радіаційною зброєю, часто посилаються на, начебто, вражаючу статистику інцидентів, пов'язаних з незаконним обігом ядерних та інших радіоактивних матеріалів. Але поглиблений аналіз, навіть загальної інформації, яку надає МАГАТЕ зі своєї бази даних, також не дозволяє напевне говорити про зростаючий або, навіть, постійний інтерес терористів до ядерних та інших радіоактивних матеріалів²⁷.

Дійсно, за інформацією самого ж МАГАТЕ, лише менше ніж 1 % від загальної кількості зареєстрованих у його базі даних інцидентів (а у ній зібрані дані, починаючи з 1993 року) пов'язані з незаконним обігом матеріалів, які могли би бути використані для виготовлення ЯЗ, а їхня загальна кількість значно менша за так звану «суттєву кількість» (англ. *significant quantity*), яка,

²⁶ Braniff, William. 2014. "Testimony before the United States House Armed Services Committee Hearing on the State of Al Qaeda, its Affiliates, and Associated Groups: View From Outside Experts." Washington, DC: United States House of Representatives. (February) . - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.start.umd.edu/pubs/STARTCongressionalTestimony_StateofAQandAffiliates_WilliamBraniff

²⁷ Тенденції та актуальні проблеми у сфері протидії незаконному обігу ядерних та інших радіоактивних матеріалів, а також ядерному та радіаційному тероризму. Аналітична доповідь НІСД (2012).. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/yaderni_vidhodu-6851d.pdf

наприклад, для ВЗУ складає 25 кг, а для плутонію – 8 кг. Виходячи з цих загальних цифр не здається дивним, що у більшості випадків вилучення з незаконного обігу ядерних матеріалів, придатних для виготовлення зброї, йдеться про дуже незначні їх кількості (часто грами і, навіть, міліграми).

Для пояснення цієї ситуації, МАГАТЕ, наприклад, вдається до такої аргументації: вилучені з незаконного обігу матеріали можуть бути пробними «зразками» крупних партій матеріалу, які знаходяться поза системами фізичного захисту, обліку і контролю матеріалів, а незаконне переміщення таких зразків може передувати поставкам великих партій матеріалу терористам або проліфераторам.

Представлене вище міркування, звичайно, має право на існування, але за весь період протидії незаконному обігу ядерних матеріалів воно, на щастя, жодного разу не знайшло свого фактичного підтвердження. Дійсно, інформація про виявлення місць зберігання ядерних матеріалів, якими, наприклад, володіла Аль-Каїда, відсутня. Натомість, на даний момент широко відомі чисельні операції з ліквідації керівників цієї організації, включаючи «терориста №1» — Осаму бен-Ладена. Здається вкрай малоімовірною ситуація, коли певні, навіть потенційно дуже важливі для терористів, ресурси, виявляються убезпеченими значно краще, ніж вище керівництво терористичних організацій, ліквідація якого робить використання зазначених ресурсів вкрай проблематичним.

На погляд автора, найбільш правильне пояснення відсутності фактів здійснення актів ядерного і радіаційного тероризму дається у роботі Ч. Фергюсона та Д. Любенау²⁸. Американські дослідники звертають увагу на те, що терористам для досягнення своєї цілі – застосування ядерного вибухового пристрою або пристрою для розповсюдження радіоактивності, – необхідно виконати цілу низку послідовних дій (вони нарахували до 8 таких дій). *«Розрив будь-якої ланки ланцюга зробить неможливим здійснення терористичного акту. Стратегія глибокоешелонованого або багатозарового захисту*

²⁸ Charles D. Ferguson and Joel O. Lubenau, *Understanding and Stopping Nuclear and Radiological Terrorism*, Global Dialogue, Volume 8, Number 1-2, Winter/Spring 2006—Nuclear Perils. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.worlddialogue.org/content.php?id=365>

спрацьовує шляхом ускладнення дій терористів на кожній ланці упродовж усього ланцюга їхніх дій... Навіть якщо кожний захисний шар і не може забезпечити досконалого захисту, комбінована дія усіх шарів дозволяє створити доволі ефективну систему фізичної безпеки», – вважають вони.

Очевидно, що при оцінці загроз вчинення актів ядерного та радіаційного тероризму, слід враховувати і такі фактори, як ідеологію, яку сповідує та чи інша терористична група, а також, про що вже згадувалося вище, «географію» розташування потенційних цілей терористів. При цьому, ті терористичні організації, які схильні до апокаліптичних поглядів (як члени релігійного культу «Аум-Сінрікьо», або білі супремасисти), намагаючись прискорити прихід «кінця світу», можуть і не брати до уваги розташування цілей теракту, натомість, терористичні групи, які, наприклад, мають підтримку серед сепаратистські налаштованого населення, скоріш за все, не будуть планувати застосування ядерної або радіаційної зброї у тих регіонах, де їх підтримують.

На основі викладених вище міркувань стосовно того, як оцінки і сприйняття загроз ядерного та радіаційного тероризму впливають на функціонування механізму глобальних самітів з фізичної ядерної безпеки, можна зробити висновок, що є підстави вважати, що на даному етапі **назріла потреба у проведенні поглибленого аналізу проблеми для більш повного урахування результатів глобальних контртерористичних заходів** з тим, щоб міжнародні інструменти, включаючи механізм самітів з фізичної ядерної безпеки, їх формат, а також проголошені пріоритети у сфері протидії тероризму точніше слідували динаміці процесів, швидше реагували на ті зміни, які відбуваються у структурі комплексу загроз тощо.

Цілком природно, що така проблема, як оцінка загрози ядерного тероризму активно досліджувалася в США, які є лідерами у глобальній війні проти тероризму. За минуле десятиліття було опубліковано багато робіт, присвячених цій проблематиці. При цьому, загроза вчинення акту ядерного тероризму оцінювалася американськими дослідниками та експертами у дуже

широкому інтервалі: від майже неминучої²⁹ до такої, яку на даний час можна, все ж таки, вважати гіпотетичною³⁰. Таким чином, остаточний вибір пріоритетів у боротьбі з тероризмом у той чи інший історичний момент, знову ж таки, залишається за політичним керівництвом держави, і на цей вибір не можуть не впливати, серед іншого, політичні чинники. Розглянуте вище дозволяє зробити припущення, що найближчим часом на «антитерористичному фронті» буде відбуватися зміна пріоритетів і не останню роль у цьому процесі, очевидно, будуть відігравати політичні чинники, деякі з яких розглядаються нижче.

Аналіз ситуації у сфері фізичної ядерної безпеки напередодні саміту з фізичної ядерної безпеки в Гаазі

Своєрідність теперішньої ситуації у сфері протидії такій глобальній загрозі, як ядерний тероризм, полягає, зокрема, у тому, що на неї значною мірою впливає перебіг політичних процесів у Сполучених Штатах, що, втім, не є дивним, адже зв'язок будь-яких глобальних явищ з процесами, що відбуваються у найбільш потужній державі світу є очевидним.

Тим не менше, розглянемо це питання дещо докладніше, згадавши, що після того, як у 2009 році у Празі на початку своєї президентської каденції Барак Обама проголосив, що *«США будуть докладати зусиль для досягнення миру та безпеки у світі без ядерної зброї»*³¹, він поставив перед своїм урядом завдання упродовж наступних чотирьох років надійно захистити усі вразливі з точки зору ядерного тероризму матеріали у світі. Одним з практичних кроків на цьому шляху стало започаткування механізму самітів лідерів провідних країн світу та міжнародних організацій з питань фізичної ядерної безпеки. Таким чином, протидія ядерному тероризму стала одним з пріоритетів зовнішньої політики Білого дому.

²⁹ Див. посилання 22.

³⁰ Brian Michael Jenkins, New Challenges to U.S. Counterterrorism Efforts. An Assessment of the Current Terrorist Threat. Testimony before the Committee on Homeland Security and Governmental Affairs, United States Senate, - July, 2012. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: (http://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/testimonies/2012/RAND_CT377z1.pdf).

³¹ [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.whitehouse.gov/the_press_office/Remarks-By-President-Barack-Obama-In-Prague-As-Delivered.

До проведення самітів з фізичної ядерної безпеки була прикута безпрецедентна увага з боку міжнародного співтовариства. Разом з тим, Адміністрація Обама спочатку не планувала подовження дії механізму самітів поза 2014 рік, підкреслюючи, що їх проведення не повинно підмінювати дію чинних інструментів міжнародної політики, зокрема діяльність МАГАТЕ на цьому напрямі. Виконання основних пунктів Робочого плану дій, затвердженого на першому саміті у Вашингтоні, було, фактично, розраховане на період першого терміну перебування Барака Обама у Білому домі, а саміт 2012 року у Сеулі мав би стати останнім.

Проте сподівання на повне виконання усіх запланованих заходів не справилися, і попри ряд проривних досягнень, в т.ч. за участі України, у функціонуванні механізму самітів проявилися недоліки, притаманні «м'яким» міжнародним інструментам, про які вже згадувалося вище. Таким чином, термін дії механізму самітів було продовжено, але враховуючи те, що зменшення ядерної загрози для США, включаючи загрозу ядерного тероризму, було однією із головних цілей президентської програми Барака Обама, навряд чи можна очікувати, що цій проблемі буде приділено таку ж увагу після зміни господаря Білого дому, навіть, якщо на президентських виборах у листопаді 2016 року знову перемає кандидат від Демократичної партії.

До політичних факторів, які безпосередньо впливають на функціонування механізму самітів з фізичної ядерної безпеки безпеки, слід віднести і те, що основні підсумкові документи на самітах у Вашингтоні (2010 р.) та Сеульське комюніке (2012 р.) приймалися консенсусом.

Важливість прийняття основних документів консенсусом є очевидною, в іншому випадку політичний резонанс та дієвість прийнятих рішень суттєво знижуються. Але при цьому необхідність досягнення консенсусу серйозно обмежує коло проблем, які можуть бути винесені на обговорення, а також висуває більш жорсткі вимоги до процедури запрошення лідерів тих чи інших країн і міжнародних організацій. Можна припустити, що саме ці міркування і є ключовими у розумінні того, чому проблематика ядерного нерозповсюдження,

попри її надзвичайну актуальність, не виноситься на розгляд учасників самітів з фізичної ядерної безпеки, хоча, як зазначалося вище, заходи з протидії ядерному тероризму і запобіганню розповсюдженню ЯЗ значною мірою збігаються.

Таким чином, незважаючи на певні недоліки механізму самітів і початкові плани Білого дому обмежити тривалість його функціонування, реалізація ініціативи Барака Обама принесла серйозні здобутки. До того ж, ряд лідерів країн-учасниць, включаючи Україну, висловилися на користь продовження дії цього механізму. З огляду на це, термін проведення останнього саміту було зсунуто на 2016 рік.

Висновки та рекомендації

На основі проведеного аналізу можна зробити такі основні висновки.

1. Зменшення ядерної загрози для США, включаючи загрозу ядерного тероризму, було одним із головних пунктів «порядку денного» президентства Барака Обама, і зміна господаря Білого дому, напевне, матиме одним із своїх наслідків зміну політики Сполучених Штатів у цьому питанні. Тим більше, що завдяки механізму самітів вже було досягнуто серйозних успіхів у боротьбі з ядерним тероризмом.

2. В результаті глобальної війни проти тероризму, об'явленої США після 9/11, Аль-Каїда та інші терористичні організації зазнали нищівних втрат у своїх керівних ланках, були серйозно підірвані їхні ресурсні можливості, особливо з точки зору планування і виконання масштабних терактів з використанням ядерної зброї. При цьому соціально-політичні та економічні умови в ряді регіонів світу, внаслідок яких відбувається рекрутування терористів, щонайменше, не покращилися. Під впливом цих факторів відбувається процес атомізації терористичних осередків терористичних мереж, а також збільшення терористичних загроз з боку так званих «одиноких вовків». В результаті при плануванні та здійсненні терактів терористи продовжують віддавати перевагу «традиційним» і апробованим ними видам зброї та способам нападу.

3. Можливість здійснювати терористичні акти проти військових і громадян західних країн, представників міжнародних інституцій, а також відповідних об'єктів на території Афганістану, Іраку і Пакистану знижує ймовірність використання ядерної або радіаційної зброї, а також інших видів ЗМЗ, зважаючи на те, що терористи, навряд чи, будуть використовувати такі види зброї, від яких може серйозно постраждати населення та довкілля тих регіонів, де терористи мають значну підтримку.

4. Найбільш важливі свідчення про існування інтересу з боку терористів до оволодіння ЯЗ майже виключно датуються періодом з початку 1990-х до початку 2000-х років. На теперішній час відсутня надійна інформація про серйозний інтерес терористичних організацій до ядерної і, навіть, радіаційної зброї, що, фактично, підтверджується тим фактом, що до цього часу терористи не вчинили не тільки жодного акту ядерного, але й радіаційного тероризму. Брак надійних даних про реальність загрози ядерного тероризму не сприяє нарощуванню зусиль держав-учасниць самітів у сфері фізичної ядерної безпеки.

5. Разом з тим, зважаючи на катастрофічні наслідки, який мав би акт ядерного тероризму, прогнози щодо деякої переоцінки у теперішніх умовах загрози використання терористами ядерної зброї не повинні мати своїм результатом ігнорування цієї загрози, натомість, альтернативою постійному нарощуванню витрат на цілі фізичної ядерної безпеки має стати їх оптимізація на основі запровадження визнаних міжнародною спільнотою стандартів фізичної безпеки. Для цього робота щодо їх розробки та запровадження повинна вестися на принципово новій основі, щоб запобігти ситуації, подібній той, що склалася з *Поправкою* (2005 р.) до *Конвенції про фізичний захист ядерного матеріалу* (1980 р.).

6. Враховуючи те, що заходи за напрямками «протидія ядерному тероризму» та «нерозповсюдження ядерної зброї» у більшості випадків збігаються, в умовах, коли володіння ядерною зброєю буде залишатися привабливим для деяких країн, міжнародні інструменти для протидії ядерному

тероризму, ймовірно, не будуть втрачати свого значення, навіть при зниженні рівня відповідних загроз.

7. Враховуючи вплив розглянутих вище чинників, з великою долею ймовірності можна припустити, що увага міжнародного співтовариства до загроз і ризиків ядерного та радіаційного тероризму дещо послабне, а сам механізм самітів після проведення останнього заходу в 2016 році або зазнає значного переформатування (наприклад, саміти можуть проводитися на рівні глав зовнішньополітичних відомств), або ж сформульовані у рамках його функціонування завдання будуть виконуватися за допомогою таких міжнародних інституцій та інструментів, як МАГАТЕ, відповідних конвенцій та глобальних ініціатив тощо.

8. Події останніх років дають підстави припускати, що у сфері глобальної безпеки вже у найближчому майбутньому може відбутися зміна пріоритетних напрямів зусиль міжнародного співтовариства. Місце протидії ядерному тероризму може бути зайнято такими напрямками, як інформаційна та кібербезпека, біобезпека та захист критично важливих інфраструктур тощо.

На основі проведеного аналізу та зроблених висновків представляється доцільним державним органам України, причетним до протидії загрозам ядерного та радіаційного тероризму, а також загрозам розповсюдження ядерної зброї, рекомендувати

а) на міжнародному рівні:

– послідовно продовжувати зовнішньополітичний курс миролюбної позаблокової держави, спрямований на протидію загрозам ядерного та радіаційного тероризму, інших видів тероризму із застосуванням зброї і матеріалів масового знищення, а також на суттєве зниження ролі ядерних озброєнь у міжнародній політиці;

– розробити стратегію активізації ролі України на міжнародній арені у сфері фізичної ядерної безпеки та контролю над ядерними озброєннями на основі її видатних внесків у підтримку режиму нерозповсюдження ядерної зброї та у підвищення

глобального рівня фізичної ядерної безпеки, одним з можливих елементів якої могла би стати ініціатива України щодо створення у рамках *Конференції з роззброєння коаліції держав, які відмовилися від ядерної зброї та від ядерних військових програм*; зазначена коаліція, у свою чергу, могла б стати ініціатором розробки і прийняття документу про дієві негативні гарантії *усім неядерним державам з боку ядерних держав*;

а) на національному рівні:

– спираючись на оцінку фізичної ядерної безпеки в Україні, представлену в *NTI-індексі безпеки ядерних матеріалів*, на цьому напрямі наша держава має *зосередитися на боротьбі з корупцією та на підвищенні ефективності державного управління*, що дозволить значно підвищити рівень фізичної безпеки ядерних матеріалів у нашій країні.

Відділ екологічної та техногенної безпеки

(С.І. Кондратов)

Основна інформація про Саміт з фізичної ядерної безпеки 2014 р. у Гаазі (Нідерланди)

Відповідно до інформації, розміщеної на офіційному сайті щорічного саміту з фізичної ядерної безпеки в Гаазі³², очікується, що у заході візьмуть участь лідери 53 країн та чотирьох міжнародних організацій (ООН, ЄС, МАГАТЕ та ІНТЕРПОЛ). Як і на попередніх самітах, головною ціллю зібрання буде скорочення кількості ядерних матеріалів у світі, а також забезпечення їх фізичної безпеки. Голова організаційного комітету саміту міністр закордонних справ Нідерландів Франс Тіммерманс (*Frans Timmermans*) підкреслив особливу важливість особистої участі лідерів країн та керівників міжнародних організацій для успішного проведення саміту³³. Передбачається, що Гаазький саміт стане передостаннім, а весь процес завершиться у 2016 році самітом у Німеччині.

Однією з цілей країни-господарки є розширення сфери застосування угод, що діють у цій сфері. Дискусії у рамках самітів з фізичної ядерної безпеки точаться, головним чином, навколо ядерних матеріалів, які використовуються у мирних цілях, наприклад в енергетиці і радіології. Нідерланди мають намір досягти більшої ясності щодо фізичної безпеки ядерних матеріалів, які використовуються у військових цілях. Крім того, Нідерланди наполягають на практичній реалізації заходів з фізичної ядерної безпеки, які були розроблені МАГАТЕ.

13-15 січня 2014 р. під час останньої підготовчої наради (нараді «шерпів») у м. Паттайя (Таїланд) розглядалися питання обміну інформацією щодо фізичної ядерної безпеки, а також посилення співробітництва між урядами та ядерною промисловістю. Учасники наради погодилися стосовно того, що державні органи країн повинні у більшій мірі залучати промислові компанії з метою розробки нових заходів з фізичної безпеки.

На саміті 2014 року буде розглянуто досягнутий за чотири роки прогрес, визначено, які із завдань, окреслених Робочим планом Вашингтонського саміту та Сеульським комюніке, не були виконані та запропоновані шляхи їх виконання.

Висновкам щодо результативності зусиль міжнародного співтовариства у сфері фізичної ядерної безпеки, безумовно, сприятиме опублікування у січні 2014 року другого видання *NTI*³⁴ Індексу фізичної безпеки ядерних матеріалів: *The 2014 NTI Nuclear Materials Security Index* (більш детальну інформацію про індекс див. у додатку 4).

Крім того, Нідерланди планують провести обговорення таких очевидних і досяжних цілей:

1. Забезпечення фізичної безпеки і скорочення, якщо це можливо, використання високозбагаченого урану та плутонію.

³² Офіційний сайт Гаазького саміту. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.nss2014.com/en>

³³ Netherlands to host world summit on nuclear security. Офіційний сайт Гаазького саміту. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.nss2014.com/en/news/netherlands-to-host-world-summit-on-nuclear-security>

³⁴ *NTI (The Nuclear Threat Initiative)* – некомерційна, непартійна організація, метою діяльності якої є зміцнення глобальної безпеки шляхом зниження ризиків використання та розповсюдження ядерної, біологічної та хімічної зброї, а також розбудова довіри, транспарентності та безпеки, які є передумовами виконання кінцевих цілей та прагнень Договору про нерозповсюдження ядерної зброї. (Офіційний сайт Ініціативи зі зменшення ядерної загрози. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nti.org/about/>)

2. Збільшення кількості країн, що ратифікували *Конвенцію про фізичний захист ядерного матеріалу* з урахуванням поправки з тим, щоб конвенція якнайшвидше набула чинності.
3. Збільшення частоти консультативних місій МАГАТЕ для оцінки національних структур відповідальних за фізичну ядерну безпеку.
4. Національні реєстри та системи захисту високорадіоактивних джерел (наприклад, у медичному обладнанні).
5. Підвищення ролі промисловості у забезпеченні фізичної ядерної безпеки, підвищення культури фізичної ядерної безпеки та посилення чинних регуляторних норм у цій сфері.
6. Необхідність інформування державними органами власного населення і міжнародного співтовариства про те, що на державному рівні вживають необхідних заходів для підтримки фізичної безпеки ядерних матеріалів та ядерних установок. Такі заходи будуть зміцнювати зростання довіри до міжнародної системи захисту від ядерного тероризму.

Нідерланди, як країна-господарка заходу, планує крім звичайного оголошення національних заяв розширити можливості для неформального спонтанного спілкування лідерів і міжнародних організацій.

Короткий перелік керівників терористів, знешкоджених після 11 вересня 2001 року

У додатку наведено короткий перелік вбитих або затриманих після 11 вересня 2001 року терористів, які належали до керівних ланок терористичних організацій, насамперед Аль-Каїди, та/або пов'язувалися із загрозами ядерного і радіаційного тероризму.

Значну частину успішних операцій зі знищення керівників терористів було здійснено у рамках реалізації так званої тактики точкової ліквідації (англ. *targeted killing*), у т.ч. за допомогою безпілотних літальних апаратів (англ. – *drones*). Останні найчастіше використовують спецслужби США.

Осама бен Ладен (*Osama bin Laden*) – колишній лідер Аль-Каїди, вбитий спецпідрозділом США на території Пакистану (м. Абботтабад) 1 травня 2011 року. У 1998 році проголосив, що оволодіння ЗМЗ, в т.ч. ядерною зброєю слід розглядати як релігійний обов'язок мусульман.

Анвар аль-Авлаки (*Anwar al-Awlaki*) – радикальний ісламський проповідник американського походження. Восени 2010 року США визнав Анвара аль-Авлаки «терористом номер один», яким до цього вважали Осаму бен Ладена. Анвара аль-Авлаки було вбито за однією версією – урядовими військами Ємену, а за іншою – американським «безпілотником».

Саїф аль-Адель (*Saif al-Adel*) – один з керівників Аль-Каїди. Після ліквідації Осамі бен Ладена його було призначено тимчасовим керівником організації. Брав участь в організації вбивства президента Єгипта Анвара Садата. Розшукувався США за підбив американського посольства у Кенії у 1998 році. 29 лютого 2012 року заарештований у аеропорту Каїра (Єгипет)

Атіях Абд аль-Рахман (*Atiyah Abd al-Rahman*) – член керівної ланки Аль-Каїди та її представник в Ірані на момент своєї ліквідації в Пакистані 22 серпня 2011 року в результаті атаки «безпілотника» ЦРУ вважався другою після Аймана аль Завахірі людиною в ієрархії Аль-Каїди.

Абу Мусаб аз-Заркаві (*Abu Musab al-Zarqawi*) – один з найближчих соратників Осамі бен Ладена в міжнародній терористичній організації «Аль-Каїда» та керівник іракського угруповання «Ансар аль-Іслам». За повідомленнями, Абу Мусаба аз Заркаві разом із його сім'єю та кількома підлеглими було вбито в результаті авіаудару американських літаків 7 червня 2006 року в м. Баакуба (Ірак).

Халід Шейх Мохаммед (*Khalid Shaikh Mohammed*) – за версією американської влади, безпосередній організатор терактів 11 вересня 2001 року. Мохаммеда було затримано 27 лютого 2003 року в ході спільної операції спецслужб США та пакистанської поліції у м. Равалпінді. В інтерв'ю каналу «Аль-Джазіра» у 2002 році називав себе керівником воєнної ради «Аль-Каїди».

Абу Яхья аль-Лібі (*Abu Yahya al-Libi*) – один з керівників, головних її ідеологів і активних пропагандистів організації Аль-Каїда; на момент своєї ліквідації вважався № 2 в її ієрархії. Його було знищено 4 червня 2012 року у Північному Вазиристані (Пакистан) в результаті атаки американського безпілотника (дрона).

Сулейман Абу Гаят (*Sulaiman Abu Ghaith*) – певний час речник Осамі бен Ладена та Аль-Каїди, засновник фонду, який забезпечував фінансування діяльності Аль-Каїди, одружений на дочці Осамі бен Ладена. Сулеймана Абу Гаята було заарештовано 7 березня

2013 року в Аммані (Йорданія) за допомоги Моссаду та екстрадовано до США, де він у тюрмі Нью-Йорку чекає на розгляд його справи у суді.

Крім цілеспрямованого знищення лідерів Аль-Каїди американські спецслужби у ході об'явленої терористам війни неодноразово наносили удари по території Пакистану з метою ліквідації керівників релігійного руху Талібан, союзника Аль-Каїди, внаслідок чого Ісламабад неодноразово висловлював свої протести Вашингтону щодо порушення свого суверенітету та вбивств невинних людей у ході операцій. Серед останніх лідерів Талібана, знищених в результаті таких операцій можна, зокрема, назвати такі прізвища:

Байтулла Мехсуд (*Baitullah Mehsud*) – глава пакистанських талібів, вбитий у серпні 2009 р. у результаті авіаудару, здійсненого американським безпілотником (англ. *drone*) по будинку родича Б. Мехсуда у Південному Вазірістані (Пакистан).

Мулла Омар (*Mullah Omar*) – засновник руху Талібан, у 1996-2001 рр. емір Ісламського Емірату Афганістан, визнаний таким тільки трьома міжнародно визнаними державами. За повідомленнями деяких американських, пакистанських та інших джерел, Муллу Омара було вбито 23 травня 2011 року в результаті атаки безпілотника, але ця інформація не отримала свого остаточного підтвердження.

Хакімулла Мехсуд (*Hakimullah Mehsud*) – брат Б. Мехсуда, глава пакистанських талібів, вбитий разом із чотирма супроводжуваними його особами 1 листопада 2013 року в результаті удару американського дрону (безпілотника) по автомобілю у м. Міраншах на території Північного Вазірістану (Пакистан).

Наведений вище перелік терористів, знешкоджених спецслужбами США, можна доповнити довгим переліком знищених представників палестинських та інших арабських воєнізованих організацій, які були віднесені Ізраїлем та деякими іншими країнами світу до категорії терористичних. Щоправда, коли йдеться про загрози ядерного тероризму, терористичні угруповання на Близькому Сході майже не згадуються, чого не можна сказати про загрози тероризму з використанням біологічної та, особливо, хімічної зброї.

Щоб проілюструвати тяжкі втрати, які понесли лідери палестинських організацій наведемо лише два такі прізвища:

Шейх Ахмед Ясін (*Sheikh Ahmed Yassin*) – духовний лідер та один із засновників руху Хамас; було вбито 22 березня 2004 року у секторі Газа ракетним ударом, нанесеним вертольотом військово-повітряних сил Ізраїлю.

Абд аль-Азиз ар-Рантиси (*Abd Al-Aziz Al-Rantisi*) – лідер та один із засновників руху Хамас, очоливший його після загибелі Ясіна; загинув 17 квітня 2004 року в секторі Газа в результаті ракетного удару, здійсненого вертольотом військово-повітряних сил Ізраїлю.

У контексті теми, що розглядається, доречно також навести короткий перелік ліквідованих російськими спецслужбами керівників чеченських сепаратистів, які намагалися досягти своїх політичних цілей, використовуючи як збройну боротьбу, в т.ч. партизанськими методами, проти федеральних військ РФ, так і терористичні акти проти цивільного населення у різних регіонах Росії.

Джохар Дудаєв (*перший президент невизнаної республіки Ічкерія, НРІ*): 22 квітня 1996 р. вбито в Чечні біля с. Гехи-Чу авіаційною ракетою після пеленгації його розмови по супутниковому телефону.

Зелімхан Яндарбієв (*віце-президент, після вбивства Дудаєва – президент НРІ*): вбито 13 лютого 2004 р. у Катарі шляхом закладення вибухівки в його автомобіль.

Аслан Масхадов (прем'єр-міністр, начальник головного штабу, з 1997р. - президент НРІ): вбито 8 березня 2005 р. у с. Толстой-Юрт в Чечні в результаті спецоперації (за іншою версією загинув застрелений власним охоронцем).

Абдул-Халім Сайдулаєв (після загибелі Масхадова його наступник, до того голова верховного шариатського суду НРІ): 17 червня 2006 р. загинув під час бойової сутички в с. Аргун (Чечня).

Салман Радуєв (один з найбільш відомих чеченських польових командирів, керівників терористичних операцій): Помер у 2002 р. у російській тюрмі (м. Солікамськ). Відомий своїми заявами про плани нападу на російські ядерні об'єкти.

Хаттаб (один з найбільш відомих чеченських польових командирів): вбитий 25 квітня 2002р. у результаті операцій із застосуванням отруєного листа.

Шаміль Басаєв (на момент смерті – віце-президент НРІ, один з найбільш відомих чеченських польових командирів і терористів): ліквідовано 10 липня 2006 р. біля с.Окажево (Інгушетія). 21 жовтня 1995 р. в інтерв'ю російському каналу НТВ заявив, що у його розпорядженні є радіоактивний цезій, яким він спроможний зробити кілька «міні-Чорнобилів», перетворивши Москву на пустелю. За кілька тижнів знімальна група НТВ, отримавши інформацію, знайшла контейнер з радіоактивним цезієм в Ізмайловському парку Москви.

Найбільш важливі події та процеси, які стосувалися ядерного і радіаційного тероризму у період з вересня 2001 по березень 2012 року

1. Значна активізація МАГАТЕ у напрямі, який всередині «нульових років» термінологічно і організаційно оформився у «фізичну ядерну безпеку» («*nuclear security*»³⁵. З 2002 року Агентство починає реалізацію комплексної програми з фізичної ядерної безпеки (ФЯБ), яка реалізується шляхом виконання 3-річних Планів з фізичної ядерної безпеки (2002 - 2005, 2006 - 2009, 2010 - 2013, 2014 - 2017³⁶ рр.), що включають розробку правових документів, рекомендацій, настанов, технічних документів тощо з питань ФЯБ, захист матеріалів та установок, безпеку перевезень і безпеку кордонів, виявлення та припинення незаконного обігу ядерних та інших матеріалів, кадрове забезпечення діяльності у цій сфері, удосконалення реагування на інциденти, пов'язані з порушенням ФЯБ, ядерну криміналістичну експертизу тощо³⁷.

2. 31 травня 2003 р.: Президент США Джордж Буш та Президент Польщі Александр Квасневський (*Aleksander Kwaśniewski*) у Кракові оголошують старт Ініціативи з безпеки у боротьбі з розповсюдженням зброї масового знищення (*Proliferation Security Initiative*)³⁸, яку сфокусовано на запобіганні та перехопленні перевезення ЗМЗ, систем її доставки та пов'язаних з ними матеріалів державами та недержавними акторами, стосовно яких існує занепокоєність з точки зору розповсюдження ЗМЗ. Грудень 2003р.: У світі стає відомо про функціонування упродовж близько двох десятиліть очолюваної пакистанським ядерником А.К.Ханом (*A.Q.Khan*) нелегальної мережі постачання ядерних товарів, в т.ч. технологій. Пакистанський уряд піддає А.К.Хана домашньому арешту³⁹.

3. 28 квітня 2004 р.: Рада Безпеки ООН одногослоно ухвалює Резолюцію 1540⁴⁰, спрямовану на недопущення потрапляння ЗМЗ та засобів її доставки до рук «недержавних суб'єктів», тобто терористів.

4. Січень 2004 р.: МАГАТЕ публікує Кодекс поведінки щодо забезпечення безпеки та збереженості радіоактивних джерел⁴¹.

5. 2004 р.: Національна адміністрація з фізичної ядерної безпеки (*National Nuclear Security Administration*) США започаткувала «Глобальну ініціативу щодо зменшення загрози»

³⁵ **физическая (ядерная) безопасность (*nuclear*) security** - Предотвращение и обнаружение хищения, саботажа (диверсии), несанкционированного доступа, незаконной передачи или других злоумышленных действий в отношении ядерных материалов, других радиоактивных веществ или связанных с ними установок и реагирование на такие действия (Глоссарий МАГАТЭ по вопросам безопасности Терминология, используемая в области ядерной безопасности и радиационной защиты. Издание 2007г., сс. 263-264). - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www-pub.iaea.org/MTCD/publications/PDF/IAEASafetyGlossary2007/Glossary/SafetyGlossary_2007r.pdf

³⁶ Офіційний сайт МАГАТЕ, Nuclear Security Plan 2014 – 2017. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: (http://www.iaea.org/About/Policy/GC/GC57/GC57Documents/English/gc57-19_en.pdf)

³⁷ Офіційний сайт МАГАТЕ. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.iaea.org/Publications/Booklets/NuclearSecurity/nsachievements0312.pdf>

³⁸ Офіційний сайт Держдепартаменту США. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.state.gov/t/isn/c10390.htm>

³⁹ Офіційний сайт Фонду Карнегі. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://carnegieendowment.org/files/The_Secret%20Treacher%20of%20AQ%20Khan.pdf

⁴⁰ Офіційний сайт ООН. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1540%20\(2004\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1540%20(2004))

⁴¹ *Code of Conduct on the Safety and Security of Radioactive Sources*, IAEA, Vienna, 2004.

(*Global Threat Reduction Initiative*), метою якою стало забезпечення вразливих ядерних та інших радіоактивних матеріалів, що знаходяться у цивільному секторі⁴².

6. 13 квітня 2005 р.: Генеральна Асамблея ООН одностайно прийняла Міжнародну конвенцію про боротьбу з актами ядерного тероризму⁴³. Конвенція вступила в силу 7 липня 2007 р.

7. 8 липня 2005 р.: Дипломатична конференція, скликана МАГАТЕ, одноголосно ухвалила текст *Поправки до Конвенції про фізичний захист ядерного матеріалу*⁴⁴ з метою посилення положень і розширення сфери застосування Конвенції⁴⁵.

8. 15 липня 2006 р.: Під час Санкт-Петербурзького саміту «Групи восьми» (Г8), значна частина порядку денного якого була присвячена протидії розповсюдженню ЗМЗ і ядерному тероризму, Президент РФ В. Путін і Президент США Дж. Буш оприлюднили спільну заяву про започаткування «Глобальної ініціативи щодо боротьби з актами ядерного тероризму» (*The Global Initiative To Combat Nuclear Terrorism*)⁴⁶.

9. 29 вересня 2008 р.: У штаб-квартирі МАГАТЕ офіційно оголошено про утворення Всесвітнього інституту з фізичної ядерної безпеки (*World Institute for Nuclear Security, WINS*), міжнародної неурядової некомерційної організації, основним завданням якої було визначено підвищення глобального рівня фізичної ядерної безпеки⁴⁷.

10. 5 квітня 2009 р.: Президент США Барак Обама у своїй програмній промові у Празі заявив, що «іронія історії полягає у тому, що загроза ядерного протистояння держав зменшилася, у той час, як загроза ядерного нападу [на США – С.К.] збільшилася», і оголосив про свою ініціативу скликати упродовж року глобальний саміт з фізичної ядерної безпеки⁴⁸.

11. Напередодні Вашингтонського саміту з фізичної ядерної безпеки 2010 р. (*2010 Washington Nuclear Security Summit*) Україна заявила про свій намір позбавитися від усього високозбагаченого урану на своїй території з метою підтримання ініціативи США щодо зниження глобальних ризиків ядерного тероризму.

12. 12-13 квітня 2010 р. відбувся Вашингтонський саміт з фізичної ядерної безпеки⁴⁹, повністю присвячений проблемам протидії ядерному тероризму. Цим заходом було започатковано процес проведення міжнародних самітів з тематики протидії ядерному тероризму і фізичної ядерної безпеки. У саміті взяли участь лідери і керівники урядів

⁴² Офіційний сайт Національної адміністрації з фізичної ядерної безпеки США . - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nnsa.energy.gov/mediaroom/factsheets/reducingthreats>

⁴³ Офіційний сайт ВРУ. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_d68

⁴⁴ *Nuclear Security - Measures to Protect Against Nuclear Terrorism. Amendment to the Convention on the Physical Protection of Nuclear Material*, Офіційний сайт МАГАТЕ. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.iaea.org/About/Policy/GC/GC49/Documents/gc49inf-6.pdf>

⁴⁵ На жаль, *Поправку до конвенції до цього часу не введено в дію*. Станом на грудень 2012р., коли відбулися останні зміни, *Поправку до Конвенції про фізичний захист ядерного матеріалу* ратифікували 61 держава при 98 необхідних.

⁴⁶ Станом на теперішній час в ініціативі беруть участь 89 держав-партнерів і 4 офіційних спостерігача. Офіційний сайт Держдепартаменту США. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.state.gov/t/isn/c37083.htm>.

⁴⁶ Станом на теперішній час в ініціативі беруть участь 89 держав-партнерів і 4 офіційних спостерігача (Офіційний сайт Держдепартаменту США. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.state.gov/t/isn/c37083.htm>).

⁴⁷ Офіційний сайт Всесвітнього інституту з фізичної ядерної безпеки. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.wins.org

⁴⁸ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.huffingtonpost.com/2009/04/05/obama-prague-speech-on-nu_n_183219.html

⁴⁹ Офіційний сайт Гаазького саміту. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://thenuclearsecuritysummit.org/eng_common/images/fla/11.Communique.pdf

47 країн, а також керівники ООН, ЄС і МАГАТЕ, які прийняли Комюніке⁵⁰ і Робочий план Вашингтонського саміту⁵¹.

13. У січні 2012 року у серії видань МАГАТЕ з фізичної ядерної безпеки за № 13 виходять з друку *Рекомендації з фізичної ядерної безпеки стосовно фізичного захисту ядерних матеріалів та ядерних установок (INFCIRC/225/Revision 5)*⁵².

14. Напередодні Сеульського саміту з фізичної ядерної безпеки (див. далі) Україна за сприяння США, РФ та за участі МАГАТЕ повністю виконала взяті на себе зобов'язання щодо вивезення високозбагаченого урану зі своєї території.

15. 26-27 березня 2012 р. було проведено Сеульський саміт з фізичної ядерної безпеки, в якому вже взяли участь лідери 53 країн і керівники 4 міжнародних організацій (ООН, ЄС, МАГАТЕ та ІНТЕРПОЛ). На саміті було проаналізовано прогрес у виконанні Робочого плану Вашингтонського саміту, внаслідок ядерної кризи на АЕС «Фукусіма-І» були розглянуті питання взаємозв'язку фізичної та експлуатаційної безпеки на ядерних об'єктах. Крім того, учасники саміту приділили увагу проблемам захисту інформації, протидії незаконному обігу ядерних та інших радіоактивних матеріалів, фізичній безпеці радіоактивних джерел, які можуть бути використані у так званих «брудних бомбах». Результати саміту і напрями подальшої роботи були сформульовані у Сеульському комюніке⁵³.

⁵⁰ Офіційний сайт Гаазького саміту. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.nss2014.com/sites/default/files/documents/11.communique.pdf>

⁵¹ Офіційний сайт Гаазького саміту. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.nss2014.com/sites/default/files/documents/12.work_plan.pdf

⁵² *Серія изданий МАГАТЭ по физической ядерной безопасности, № 13. Рекомендации по физической ядерной безопасности, касающиеся физической защиты ядерных материалов и ядерных установок*, МАГАТЭ, Вена, 2012. Офіційний сайт МАГАТЕ.- [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www-b.iaea.org/MTCD/Publications/PDF/Pub1481r_web.pdf

⁵³ Офіційний сайт Гаазького саміту. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.nss2014.com/sites/default/files/documents/seoul_communique_final.pdf

Інформація про NTI «Індекс фізичної безпеки ядерних матеріалів»

Перша публікація NTI «Індексу фізичної безпеки ядерних матеріалів» (далі – NTI-індекс) у лютому 2012 року була приурочена до початку Сеульського саміту з фізичної ядерної безпеки і стала одним із заходів, спрямованих на підвищення глобального рівня фізичної ядерної безпеки. Публікація була підготовлена добре відомою у світі неурядовою організацією «*Nuclear Threat Initiative*» (NTI) («Ініціативою зі зменшення ядерної загрози») разом з «*Economist Intelligence Unit*» (EIU), аналітичним підрозділом британського журналу «*Economist*» у співробітництві з міжнародною групою експертів. NTI-індекс⁵⁴, став першим публічним проектом, що надає інформацію про стан фізичної безпеки ядерних матеріалів у кожній з країн, включених до переліку.

Методологія визначення NTI-індексу включає: для країн, які мають не менше ніж 1 кг ядерного матеріалу, який може бути використаний для виготовлення ядерної зброї, оцінку 5 категорій показників, які охоплюють 18 індикаторів, що характеризують стан фізичної безпеки ядерних матеріалів, та для країн, які мають менше ніж 1 кг або не мають зовсім такого матеріалу, оцінку 3 категорій показників

До ключових факторів, які оцінюються NTI-індексом, було віднесено:

1. *Кількість матеріалів і кількість об'єктів*, на яких вони перебувають.
2. *Заходи з фізичної безпеки та контролю* щодо ядерних матеріалів
3. *Прихильність до глобальних норм та стандартів* (які міжнародні зобов'язання взяла на себе країна стосовно фізичної безпеки ядерних матеріалів).
4. *Національні можливості* з точки зору виконання міжнародних зобов'язань і встановлених національних норм.
5. *Соціальні фактори* (враховуються, зокрема, корупція та політична нестабільність, які можуть підірвати можливості держави щодо виконання взятих на себе зобов'язань).

При чому, для країн, які мають не менше 1 кг ядерних матеріалів придатних для виготовлення ЯЗ, індекс розраховується для усіх 5 перелічених вище факторів, тоді як для країн, які не мають таких матеріалів або мають їх у кількості менше ніж 1 кг, оцінки та розрахунки здійснюються тільки для 3-х категорій (з третьої по п'яту). Назва п'ятої категорії у другому виданні NTI-індексу була змінена на *Risk environment (Стан ризиків)*.

У першій публікації NTI-індексу Україна посіла чільну 15 сходинку, перебуваючи одразу ж за Бельгією та США (останні ділили 13 – 14 місця). Ця позиція була найкращою серед тих, що зайняли колишні радянські республіки у цій частині списку.

У другому виданні NTI-індексу Україна мала б значно покращити свій рейтинг, оскільки рівень фізичної безпеки ядерних матеріалів на території країни значно підвищився, адже наша країна зробила дуже вагомий внесок як у національну, так і у глобальну безпеку, відправивши ВЗУ до країни його походження – Росії. На жаль, внесені з метою удосконалення методології оцінки зміни не дозволяють безпосередньо оцінювати прогрес тієї чи іншої країни у порівнянні з індексом 2012 року. Натомість, для порівняння розробники NTI-індексу пропонують перераховувати результати 2012 року, використовуючи методику, застосовану для оцінок, опублікованих у 2014 році.

⁵⁴ Офіційний сайт Ініціативи зі зменшення ядерної загрози. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nti.org/media/pdfs/NTI_Index_FINAL_1.pdf?_=1328204886

Взагалі, принциповим недоліком зазначеного індексу можна вважати фактичну наявність замість одного списку (*NTI*-індексу) - двох слабо пов'язаних між собою списків: «країн, які мають матеріал» і «країн, які не мають матеріал». Дійсно, оцінюються країни у різних списках різними наборами критеріїв, а до країн, які досягли найбільшого прогресу відносять лише ті, які переміщувалися у рейтингу у рамках одного зі списків. Усвідомлюючи велику складність поставленого перед розробниками *NTI*-індексу завдання і віддаючи належне вже виконаній ними роботі, не можна не зауважити, що цінність подібних рейтингів полягає саме у наданні можливості для світового співтовариства, міжнародних організацій, національних урядів, експертів, науковців, а також широкого загалу оцінювати прогрес країни у якомусь напрямі, порівнюючи поточні результати з попередніми.

Крім того, хоча у другому виданні *NTI*-індексу відзначена важливість того, що сім країн (Австрія⁵⁵, В'єтнам, Мексика, Угорщина, Україна, Чеська Республіка та Швеція) позбулися ядерного матеріалу, пріоритетність такого напрямку підвищення фізичної ядерної безпеки не знайшла свого належного відображення у виданні. Виходячи з духу ініціативи, започаткованої президентом США Бараком Обамою з метою, хоча й віддаленою, досягти миру і безпеки у світі без ядерної зброї, принциповим здається поставити, у той чи інший спосіб, список «країн, які не мають» вищим за список «країн, які мають», усвідомлюючи, звичайно, що основні безпекові досягнення слід очікувати у діяльності країн, «які мають», і входять до так званого «клубу ядерних держав».

Іншим методологічним недоліком запропонованої розробниками *NTI*-індексу є те, що оцінка ризиків для тієї чи іншої країни базується практично виключно на закритих висновках працюючих у певних країнах експертів *EIU* — аналітичного підрозділу британського журналу *Economist*, що навряд чи може повністю виключити сумніви щодо їх певної політичної заангажованості, при всій повазі до рівня їх професіоналізму. З іншого боку, на даному етапі саме експертні висновки та оцінки, мабуть, лишаться єдиною можливістю для отримання комплексних оцінок, які враховують цілу низку соціально-політичних факторів, що не піддаються безпосереднім вимірам або розрахункам.

Одним з важливих висновків, що містить друге видання *NTI*-індексу, є визнання необхідності створення ефективної глобальної системи, призначеної для забезпечення ядерних матеріалів в усьому світі, враховуючи те, що оцінка загроз ядерного тероризму і, відповідна, практика реалізації необхідних заходів на національному рівні сильно відрізняються від країни до країни, незважаючи на те, руйнування слабкої ланки у глобальній системі фізичної ядерної безпеки загрожує усьому світу⁵⁶.

⁵⁵ У списку «країн, що не мають матеріалу» зазначені країни посіли такі місця: Швеція разом з Фінляндією ділить 2-е; Чеська Республіка разом з Латвією – 8-е; Австрія разом з Угорщиною – 10-е місце; Україна разом з ОАЕ – 23-е; В'єтнам разом з Танзанією – 79-е.

⁵⁶ Офіційний сайт *NTI*-індексу фізичної безпеки ядерних матеріалів. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ntiindex.org/wp-content/uploads/2014/01/2014-NTI-Index-Report1.pdf>